

UOT: 81.

ON THE POSITIONS OF DEVELOPMENT OF SOME ALLUSIVE ONYMS BASED ON TEXT PERMUTATION IN THE LANGUAGE OF FOLK TALES

Sevinj Mirzayeva

Lecturer

Baku Slavic University, Azerbaijan

PhD student

Azerbaijan University of Languages

eminsevinc1@mail.ru

Orcid id: 0000-0001-8659-6690

Abstract. The presented article is devoted to one of the most actual problems of modern linguistics – the determination of the coefficient of linguocultural of folk tales. It is known that the folklore heritage of any nation is the most obvious expression of the ethnocultural specificity of its national identity, lifestyle and value system. From this point of view, it is not accidental that in the context of the study of the mental identity of this or that nation, the most diverse researchers turn to the analysis of fairy tale texts from one angle or another. In this sense, neither linguists nor relevant linguistic research is an exception. Thus, the concept of fairy tales, the onomastic units used in them, especially the precedent onyms can be considered as a kind of "identity card" of those people who make the images of historical heroes live in their tales who left an important mark on its history, "giving" them a different life (polished by literary imagination). From this point of view, Azerbaijani folk tales are no exception. In our folk tales there are "fictionalized" images of real historical heroes such as Shah Ismail Khatai, Shah Abbas, Allahverdi khan, while we are faced with text permutations of certain scales. By text permutation of a "re-reading", "edited", or "repeated" interpretation of a text with a certain change. The great majority of allusive onyms used in the texts of Azerbaijani folk tales have been re-motivated thanks to the text permutation.

Key words: the language of folk tales, allusive onyms, precedent, text permutation, Shah Ismail, Shah Abbas, Imamverdi Khan.

XALQ NAĞILLARININ DİLİNDƏ MƏTN PERMUTASIYASINA ƏSASLANAN BƏZİ ALLYUZİV ONİMLƏRİN İŞLƏNMƏ MÖVQELƏRİNƏ DAİR

Mirzəyeva Sevinc Mustafa Kamal qızı

Müəllim

Bakı Slavyan Universiteti, Azərbaycan

Doktorant

Azərbaycan Dillər Universiteti

Xülasə. Təqdim olunan məqalə müasir dilçiliyin yetərinə aktual olan problemlərdən birinə - xalq nağıl mətnlərinin lingvokulturoloji şərtlənmə əmsəlinə müəyyənləşdirilməsinə həsr olunmuşdur. Məlumdur ki, istənilən xalqın folklor irsi onun milli kimliyinin, etnocultural spesifikliyinin, yaşam torzi və dəyərlər sisteminin ən bariz ifadəçisidir. Bu baxımdan təsadüfi deyil ki, bu və ya digər xalqın mental kimliyinin tədiq kontekstində ən fərqli elmi sahə araşdırıcıları məhz nağıl mətnlərinin bu və ya digər rakersdan təhlilinə üz tuturlar. Bu mənada dilçilər də, müvafiq istiqamətli dilçilik araşdırmaları da istisna təşkil etmir. Belə ki, nağılların konseptferası, onlarda işlədilən onomastik vahidlər, xüsusilə də presdent onimlər həmin xalqın bir növ "kimlik kartı" kimi nəzərdən keçirilə bilər. Təsadüfi deyil ki, xalq öz nağıllarında onun tarixində önəmli iz qoymuş tarixi qəhrəmanlarının obrazlarını yaşadır, onlara fərqli (ədəbi təxəyyüllə cılalanmış) həyat "qazandırır". Bu baxımdan Azərbaycan xalq nağılları da istisna təşkil etmir. Bizim xalq nağıllarımızda Şah İsmayıl Xətai, Şah Abbas, Allahverdi xan kimi real tarixi qəhrəmanların "bədiləşmiş" obrazları yaşadır ki, bu zaman biz fərqli miqyaslı mətn permutasiyaları ilə qarşılaşırıq. Mətn permutasiyaları dedikdə, dilçilikdə bu və ya digər mətnin "təkrar oxunuşu", "redaktəli", müəyyən dəyişimli təkrar təfsiri, təqdimatı nəzərdə tutulur. Azərbaycan xalq nağıl mətnlərində işlədilən alluziv onimlərin böyük əksəriyyəti məhz mətn permutasiyası sayəsində təkrar motivləndirmə qazamışlar.

Açar sözlər: xalq nağıllarının dili, alluziv onimlər, presedentlik, mətn permutasiyası, Şah İsmayıl, Şah Abbas, İmamverdi xan

Məlumdur ki, ənənəvi olaraq, Azərbaycan mədəni-tarixi irsində "Şah oğlu Şah" antonomasiyası məhz, Şah İsmayıl Xətaiyə nəzərən istifadə edilir. Əslində monarxik quruluşda əksər şahlar öz taxt-tacını şah olmuş atalarının "təhvil almış" olsalar da, "Şah oğlu Şah" antonomasiyasının məhz, Şah İsmayıl Xətaiyə ünvanlanan epitet kimi istifadəsi danılmazdır. Yuxarıda təqdim edilmiş nağıl iqtibasında biz, **antonomasiya epiteti+antroponim** modeli əsasında yaranmış şablonla qarşılaşırıq. Eyni antroponimlə digər oxşar süjet xəttlə Cənubi Azərbaycan folkloru nümunəsində qarşılaşırıq. "**Biblican, ha biblican**" nağılında Şah İsmayıl adının təkrarən bacı-qardaş münasibətləri zəminində təkrarlanması və eyni zamanda bu nağilin Cənubi Azərbaycan folkloru örnəyi kimi təsbit olunması həmin antroponimin bilavasitə real tarixi obrazla bağlılığa malik allyuziv onun olmasına şübhə yeri qoymur.

– *Biblican, ha biblican!*
Biblican, qurbanın olsun!
Qara qaravaş atıbdı,
Naqqa balığı udubdu,
Şah oğlu Şah İsmayıl!
Qucağımda yatıbdı,

Şaçı da gərdəngimi tutubdu. ("Biblican, ha biblican") (Güney, 2013: 76).

Onu da qeyd etmək ki, ümumiyyətlə, Şah İsmayıl antroponimi Azərbaycan xalq nağıllarında yüksək işlənmə təzliyi ilə seçilmir və müvafiq olaraq, bu tarixi şəxslə bağlı olaraq, nağıllarımızdakı mətn permutasiyaları faktları məhdud saydadır. Müqayisə üçün deyək ki, Şah İsmayılın müqayisədə onun nəticəsi olan, yəni oğlu I Təhməsinin nəvəsi Şah Abbasın obrazı ilə bağlı precedent onimlər və mətn permutasiyası faktları bu növ (yəni dekonstruksiya mahiyyətli) intertekstlər sırasında birincilik mövqeyində qərarlaşmışdır. Əminliklə Şah Abbas allyuziv onimini Azərbaycan xalq nağıllarının dilində ən yüksək işlənmə təzliyinə malik real tarixi şəxs adı kimi dəyərləndirə bilərik. Bununla belə, folklorşünas tədqiqatçı K. İsmayilovanın da qeyd etdiyi kimi, "*Şah İsmayıl obrazına az da olsa nağıllarda da rast gəlinir. Belə nağıllar xalq yaddaşında uzun müddət yaşamamışdır. Bunun səbəbi isə belə nağılların qeydiyyata alınmasından sonra qəhrəman adlarının dəyişdirilməsi olmuşdur, bu nağılların arxaik mətnini ancaq süjetinə görə bərpə etmək mümkün ola bilər*" (İsmaylova, 2017: 11). Müqayisə üçün deyək ki, Azərbaycan dastan ədəbiyyatında Şah İsmayıl geniş yer verilir və şifahi xalq ədəbiyyatımızda ölməz sərkərdə-Şahın vəsf edildiyi, onun hakimliyyət dövründəki hadisələrin təsvir edildiyi çox sayda dastan və dastan variantları mövcuddur ("Şah İsmayıl", "Şah İsmayıl və Güllüzar xanım" və s.). Şah İsmayılın adının nağıl və dastanlarımızda xatırladılması, onun qəhrəmanlıqlarının xalq təxəyyülünün fərqli interpretasiyalarında bu və ya digər süjet xəttləri çərçivəsində vəsf edilməsi həmin real tarixi fiqurun özünün qan yaddaşımızdakı möhtəşəm və silinməz izi ilə bağlıdır. Bu mənada H.Araslının səsləndirdiyi fikirlə razılaşmamaq mümkün deyil: "*XVI əsrdə baş verən tarixi hadisələr əsasında dastan epizodları da yaranmışdır. Azərbaycan hökmdarı Şah İsmayıl Xətəinin apardığı müharibələrə, Azərbaycanı birləşdirmək uğrunda göstərdiyi səyə aşıqlar biganə qala bilməzdilər. Onun bir çox vuruşmaları yəqin ki, aşıq şeirində öz ifadəsini tapmışdır*" (Araslı, 1988: 9). Şah İsmayıl antroponiminin xatırladılma kontekstinin təhlilinə qayıdaq onu qeyd etmək ki, burada real tarixi hadisələrin dekonstruksiyası zəminində yəqinə fərqli mətnin nəşət tapması ilə qarşılaşırıq. Belə ki, süjet xəttində Şah İsmayılın anası və dayısı ilə bağlılıq məqamı real Şah İsmayıl obrazının həyat tarixçəsindən müəyyən "alınır", reminisensiya xarakterli ehyam asılıdır. Bəllidir ki, kiçik yaşlarında Şah İsmayıl atasının qatillərindən məhz anası Aləmşah böyüm və ana qohumları tərəfindən gizlədilmişdi. (Əfəndiyev, 1981:39-41, 43).

L.Ələkbərova Şah İsmayıl haqqında nağılların bir qismində məhz Şah İsmayıl haqqında olan dastanların müxtəlif variantları ilə "səsləşmələrin" və eyni zamanda bəzi nağıllarda müəyyən fərqliliklərin (yəni, mətn permutasiyalarının – S.M.) mövcudluğuna diqqət çəkir. (Ələkbərova, 2007: 67-70). Məhz bu səbəbdəndir ki, Şah İsmayıl haqqında nağıllar bir çox halda məhz, dastan ədəbiyyatını yayan və yaşadan aşıqların dilində qeyd alınmışdır. Məsələn, Azərbaycan xalq nağıllarının toplayıcısı və tədqiqatçısı olan məşhur folklorşünas alim Hənəfi Zeynallının da qeyd etdiyi kimi, Aşıq Mirzə Bayramovun dilindən Himmət Əlizadə tərəfindən qeydə alınmış nağıllardan biri də məhz, "Şah İsmayıl nağılı" idi. (Zeynallı). L.Ələkbərova onu da vurğulayır ki, həmin nağıllarda Şah İsmayılın atasının adı təhrif edilə bilər (məsələn, **Şeyx Heydər** əvəzinə **Abdulla**). Tədqiqatçı bəzi təhriflərin nağıla toplayanların təcrübsizliyindən qaynaqlana biləcəyi ilə bağlı həmkarlarının fikrinə şübhə çıxır (Ələkbərova, 2007: 67-70). Heç şübhəsiz ki, nağıl ədəbiyyatındakı mətn permutasiyası elementlərinin və eləcə də real tarixi faktların təhrifinin toplayıcılarla, "nağılçılarla" əlaqələndirmək olar. Lakin burada xalq təfəkkürünün redaktə manipulyasiyaları da gözdə tutulmalıdır. Belə ki, eynilə Kral Arturla bağlı İngiliss xalq nağıllarında müşahidə edildiyi kimi, Azərbaycan xalq nağıllarında da müəyyən "ideal şah" konseptinə uyğunlaşma meyillərinin mövcudluğunu müşahidə edə bilərik. Bu da öz

növbəsində "şahsevən" nağılçıların şahların, kralların obrazına müəyyən mistiklik çaralarının qazandırılmasını ləbib edirdi. Bu isə öz növbəsində heç şübhəsiz ki, realistik məqamların azaldılmasına təhrik edirdi.

Şah İsmayıl alluyziv onunin yer aldığı bəzi nağıllarda mətn permutasiyası əmsalı daha aşağı səviyyədədir. Yəni bu nağıllarda real hadisələrə istinad əmsalı, uydurma deyil, real antroponim və toponimlərdən istifadə faktları müşahidə edilir. "Qılın Haman qılıncdır, qol haman qol deyil" nağılında oxuyuruq: "*Bəla nağıl edirlər ki, Çaldıran vuruşundan sonra Osmanlı xəlifəsi məktub yazıb Şah İsmayıldan xahiş edir bu vuruşda top lüləsini iki bölən qılıncı ona göndərsin*" ("Qılın Haman qılıncdır, qol haman qol deyil" nağılı) (Güney, 2003: 202).

Göründüyü kimi, buradakı alluyziv onunimdən başqa, istifadə olunmuş **toponimlər, titulonim** bu nağıldakı mətn permutasiyasının irreal zəmində gerçəkləşmədiyini, real tarixi hadisələrin fərqli və bədii interpretasiyası əsasında meydana gəldiyini ortaya qoyur. Nağıllara "nağılçı" təxəyyülünün müdaxiləsi faktlarını bu nağıl təmsalında əyani şəkildə izləyə bilərik. Belə ki, Çaldıran vuruşunda məhz Səfəvi ordusunun Osmanlı ordusunun top silahları qarşısında aciz quruma düşməsi səbəbiylə məğlub olmuş Şah İsmayıl bəla bir məzmunlu məktubun yazılması irrealdir. Bu zaman biz, reallığın pozitiv yönünü "təhrifinə" yol verməklə nağıl süjetinin baş qəhrəmanının "**İdeal Şah**" / "**Yaxşı Pədsah**" konseptinə "uyğunlaşdırılması" ilə qarşılaşıq. Burada məktub kommunikasiyası faktı, top lüləsindən istifadə faktı tam tarixi gerçəkliyi əks etdirdisə də, dekonstruksiya sayəsində tarixi gerçəklik yenidən "qurulur" (təkrar "konstruksiyalayar" və nəticədə məğlub Şahın qalib və hazırcavab obrazı yaradılır. Yəni biz, mətn səviyyəsindəki manipulyasiyaları müşahidə edirik. Xatırladaq ki, verbal manipulyasiyanı psixolinqvistik mahiyyətli hadisə kimi dəyərləndirən İ.A. Sternin qeyd edir ki, "**verbal manipulyasiya – digər insana nitq vasitəsi təsir etməklə onu şüurlu şəkildə özünə möqteyi nəzərimizin qəbul etməsinə təhrik etmək deməkdir**" (kursiv bizimdir. – S.M.) (Стернин, 2007: 67). Nağılda qızılbaş etnonimində, Təbriz toponimində də təsadüf edilir. "Məktubun" yazılma tonunda məhrəm nazakətin ("Qardaşım" vokativindən istifadə edilməsi) və xahiş mövqeyində, yəni illokutiv akt icraçısı mövqeyində Osmanlı Xəlifəsinin dayanması da haqiqətin pozitiv yönümlü təhrifindən başqa bir şey deyil. "*İş bəla olanda Xəlifə ikinci məktubu qızılbaş şahına göndərir, gileyənlər ki, qardaşı bir qılıncı ondan əsirgəmiş, onun yerinə bir Təbriz gurdası göndəribdir*". (Güney, 2013: 202).

Real tarixi faktlar Şah İsmayılın Sultan Səlimlə məktublaşma tonunun hətta onların düşmənçilik yolunu tutmasıdan çox öncələrdə belə, bəla məhrəm və nəzakətli olmadığını ortaya qoyur. Diplomatik etiketin və subordinativ (yaş fərqiəndən dolayı) məsafənin gözləndiyi müraicət seçilmirdi "**qardaş**" familiar xitabına yer verilmirdi. Məlumdur ki, "Məhəmməd Çavuş Balaban özü ilə II Bayazidin iki məktubunu götürmüşdü. "Məktublardan birində Osmanlı sultanı Səfəvi şahını Ağqoyunlu Murad Mirzə üzərində qazandığı qələbə münasibətli təbrik edir, digərində isə *onu İslam dünyasında təfriqa salmağa, sınılları təqib etməyə çağırır*, dövlət idarəçiliyi ilə bağlı *gənc İsmayıl bəzi tövsiyələr verirdi*. Məktubunda İsmayıl "**Əmir**" kimi müraicət edən II Bayazid ona "**möhtərəm oğul**", "**ali məqamlı övlad**" deyə xitab edirdi". (kursiv bizimdir. S.M.) (İsmayıl, 2001: 25-32). Göründüyü kimi, real tarixi faktların bilərəkdən təhrif edilməsi geniş xalq kütlələrinə Şah İsmayılın Çaldıran döyüşündəki mələbiyyətini unutmaq intensiyasına xidmət edir və birnalı şəkildə implicit verbal manipulyasiya qismində dəyərləndirilə bilər.

Azərbaycan xalq nağıllarının sevimli Şah obrazı heç şübhəsiz ki, Şah Abbasdır. Bu baxımdan təsadüfi deyil ki, müvafiq antroponim folklor irsimizdə ən yüksək işlənmə təzliyi ilə seçilən real tarixi şəxs adlarındandır. Şah Abbas obrazı və müvafiq antroponim Azərbaycan xalq nağılları üçün o dərəcə də "qalibləşmiş" ki, biz bu onomastik fiqurun nağıl inisial (giriş) formasında qafiyə formatına salınması faktı ilə də qarşılaşıq: "*Həkan-həkan içində, qoz girdəkan içində, dəvə dilləklilik elər, köhnə hamam içində. Qarışqa şillaq atdı, dəvə nin qıçı batdı. Milçək mindik, körpü keçdik, yabayanın dovğa içdik. Şah Abbas cənnət məkan, tarəziyə verdi təkən. İki qoz, bir girdəkan*" (Həsən qaranın nağılı). Yalnız bu inisial formuldan sonra əsas nağıl mətninə keçidə yol verilir: *Günlərin bir günündə, sizə kimdən xəbər verim, şah oğlu Şah Abbasdan. Bir gün Şah Abbas oturub vəzir Allahverdi xanla şam eləyirdi*. (Həsən qaranın nağılı). Maraqlıdır ki, bəzi hallarda Şah Abbasın adının yer aldığı inisial formularla başlanan nağılda tamamilə fərqli obrazların həyatı ilə bağlı süjet xəttinə yer verilir. Eynilə olduğu kimi: *Rəvianı axbar, nağılanı əsar, şirin şəkər, xoş göstər, Şah Abbas cənnət məkan, tarəziyə vurdu təkən, iki qoz, bir girdəkan*. (inisial formul – S.M.). *Biri varıymış, biri yoxaymış, bir pədsah varıymış*. (bilavasitə nağıl mətni – S.M.) (Bənidaş şəhərinin sirri).

Şah Abbas antroponimi bir çox halda nağıllarda Allahverdi xan alluyziv onunimi ilə tandemdə işlədilir. Biz nağıl mətnlərində həmin antroponimin fərqli variantlarda istifadəsinə şahid oluruq. **Allahverdi xan** (Pədsahın bu hərəkəti Allahverdi xanın xoşuna gəlmədi (Bostancı və şah Abbas), **Vəzir Allahverdi** (**Vəzir Allahverdi baş ayib itaət elədi, çıxıb səfər tədərükü görməyə getdi**. [Baftaçı şah Abbas], **Vəzir Allahverdi**

xan (*Bir gün Şah Abbas oturub Vəzir Allahverdi xanla şam elayırdı.* (Həsən qaranın nağih)), **Vəzir Allahverdi xan** (*Vəzir Allahverdi xan dedi: – Qibleyi-ələm, ona pul əsgih deyil, qızıl əsgih deyil.* (Əbülfəqasim)), **Allahverdi vəzir** (*Allahverdi vəzir istədi kişini vursun, şah onun əlini tutdu.* (Bostançı və şah Abbas)). Onu qeyd edərkən ki, eynilə Şah Abbas alluyuziv onimi kimi Allahverdi xan antroponimi presedent mahiyyətlidir, yəni real tarixi-sosial "şaquili kontekstə" istinad edir. A.Mikaberidzenin də qeyd etdiyi kimi, gürcü əsilli olan Allahverdi xan Gürcüstanda Ündiladzelər ailəsinə dünyaya gəlmiş gənc yaşlarında Səfəvi hücumlarının birisi zamanı əsir düşərək qulamlar sırasına daxil edilmişdi. (Allahverdi Khan, 2007). Səfəvilər dövlətinə qulluq etməyə başladığına İslamı qəbul etməklə Allahverdi adını alan Ündiladze daha sonra məşhur gürcü əsilli İran zadəgan nəslinin əsasını qoymuşdu. Onun özü və sonradan oğulları da müvafiq zadəgan titulları əldə etmişlər ki, biz də əksər hallarda məhz həmin titulla kombinasiya təşkil edən **Allahverdi xan** alluyuziv onim variantının işləkliliyinə qarşılaşırıq. Eynilə Şah Abbas alluyuziv onimində müşahidə etdiyimiz kimi, Allahverdi xan antroponiminin istifadə məqamları "İdeal / Ədalətli Şəxsi" // "Yaxşı Padşah" konseptlərinin semantik strukturlaşmasında iştirak edir. Belə ki, Allahverdi xan Azərbaycan nağıllarında Şahın vicdanını, iti zəkasını, yeri gələndə hiyləgərliyini tamamlayan və bununla da idarəetmədə onunla (Şah Abbasla) vəhdət təşkil edən obraz kimi təqdim olunur. N.Seyidovun da qeyd etdiyi kimi, Allahverdi xan əksər hallarda rəyyətin, "qara camaatın" qeydində qalan, "dərdinə şorik olan" bir şəxs kimi təqdim olunur. "Onlarca nağıl göstərmək olar ki, şah və vəzir hər həftə şəhərbəşəhər ölkəni gəzir, əhalinin necə yaşadığını, nə ilə məşğul olduğunu öyrənirlər" (Seyidov, 1961: 84). ... **Şah Abbasla vəzir Allahverdi xan da dərviş libas olub yul ilə gedirdilər** (Bostançı və şah Abbas). Göründüyü kimi, dərviş paltarında tanınmazlaşan Şah və Vəzir xalqın güzərənini öyrənmək üçün onun yanına "enirlər", xalqın içində "gəzinməklə" onun real ağrı-acılarını öyrənməyə çalışırlar. Bununla da, Şah Abbas konseptinin semantik-strukturunun daha bir elementi formalaşmış olur: **dərviş-libas / dərviş libası / dərviş paltarı**. *Biri vardı, biri yoxdu, Allahdan başqa heç kim yox idi. Bir Şah Abbas vardı, dərviş-libas gedirdi.* ("Şah Abbasın oğlu") ; - *Dur ayağa, dərvişlibas olaq, bir şəhəri doladıq. Hər ikisi durub padşahlıq, vəzirlik paltarını çıxarıb bir dəst dərviş libası geyindilər.* (Khalily, 2012: 118-139) ; *İkisi də dərviş-libas oldular.* (Əbülfəqasim). Bununla da "Şah Abbas" konsepti üçün "**libas dəyişmə**" freym-szenarisi də formalaşmış olur. Bu zaman bir dünya mənzərəsindən digərinə keçidin mümkün edən, skripti gerçəkləşdirən faktor kimi məhz, libas (geyimin özü) və libas dəyişi olur.

Xalq nağıllarımızda Şah Abbas və Allahverdi xanın geyim "maskaradı" o qədər yüksək səviyyədədir ki, hətta bəzi tədqiqatçılar, o cümlədən R.Xəlilli bu libas dəyişimi Şah Abbas konsepti ilə vəhdətə nəzərdən keçirirlər. Yəni onlara görə, əksər hallarda Şah Abbas məhz libas dəyişən monarx qismində nağıl dinləyicisinə təqdim olunur. Folklorşünas alim özünün "Azərbaycan nağıllarında Şah Abbası Təbdil-i Qiyafələri" adlı araşdırmasında qeyd edir ki, "Şah Abbas rəvayət, hekayə və nağıllarda istisnasız olaraq "qarayaxa paltarında (sıradan bir "xalq geyimində"), "dərviş paltarında", "tacir/dallal paltarı" geyinərək "don dəyişdirirdi". (kursiv bizimidir. – S.M.). Digər tərəfdən, R.Xəlilli həmçinin ona da diqqət çəkir ki, Şah Abbas Səfəvi dövlətinin paytaxtını İsfahana köçürmüş, İmperiyada türk dilinin mövqelərini zəiflətməyi, türk Qızılbaşların dövlət daxilindəki nüfuzuna sarsıdıcı zərbələr endirmişdi (Khalily, 2012 : 119). Biz, folklorşünasının "istisnasız"lıqla bağlı yaşamasını bölüşməyə də (çünki, "dərviş geyimi" ilə bağlı freym-szenaların gerçəkləşmədiyi nağıllar da (məsələn, "Keçilin divanı" nağih) mövcuddur), folklorşünasının Şah Abbas obrazı ilə bağlı əsərləndirdiyi fikirləri bölüşməyə bilmərik. Türk kimliyinə qarşı bu qədər məni mövqədə dayanmış şəxsin adının nağıllarımızda yüksək işlənmə tezliyi ilə seçilən alluyuziv onun olması ilk baxışdan paradoks sayıla bilər. Lakin burada müəyyən məntiqmüvafiqlik də mövcuddur. Belə ki, "Şah Abbas" konseptinin "Yaxşı Padşah" konsepti ilə semantik sahə ortaqlığına gətirilməsində, heç şübhəsiz ki, elə Şah Abbas dövründə mütləqləşdirilən "şahsevənlik" ideologiyasının ciddi təsirinə olması göz önünə alınmalıdır. Y.Səfərovun qeyd etdiyi kimi, "Şah Abbasla bağlı müsbət nağılların yaranmasında "ədələtli şah" ideyası da rol oynamışdır" (Səfərov, 2017: 57-70). Əksər hallarda pozitiv aspektdə təqdim edilən obraz Şah Abbas antroponiminin müsbət konnotasiyası ilə yüklənməsinə yul açmışdır.

Onu da qeyd edərkən ki, Şah Abbas alluyuziv onimi yüksək səviyyəli həyat, var-dövlət simvolu kimi nəzərdən keçirilirdi ki, bu da antroponiminin müqayisə zəminində şərti "meyar" kimi istifadəsinə yul açmışdır: *Bəli, tədərük görüldü, alınmalı alındı, çağırılmalı çağırıldı, toy başlandı, düz qırx gün, qırx gecə bir atəşfəşanlıq oldu, bir atəşfəşanlıq oldu ki, heç Şah Abbas da belə toy eləməmişdi.* ("İbrahim").

Göründüyü kimi, xalq nağıllarının dilində yer alan alluyuziv onimlər bu mətnlərin "müəllifi" olan istənilən toplumun tarixinin bəddi təhkiyə formatında ifadə tapmış elə bir solnamasını təcəssüm etdirir ki, buradın mətn permutasiyası sayəsində real tarix, bir növ "dekonstruksiya" uğramaqla mətn permutasiyasını törəmiş olur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Allahverdi Khan // Mikaberidze, Alexander (ed., 2007). Dictionary of Georgian National Biography <https://web.archive.org/web/20090215065027/http://georgianbiography.com/bios/a/allahverdikhan.htm>
2. Araslı H. (1988). Şah İsmayıl Xətəinin poeziyası // Şah İsmayıl Xətai: Məqalələr toplusu, B.: "Elm", – s. 9-17.
3. Baftaçı şah Abbas <http://www.nagillar.az/article/a-103.html>
4. Bonidaş şəhərinin sirri <http://www.nagillar.az/article/a-174.html>
5. Bostançı və şah Abbas <http://www.nagillar.az/article/a-228.html>
6. Əbülqasim <http://www.nagillar.az/article/a-56.html>
7. Ələkbərova L. (2007). SMOMPK məcmuəsində dastan süjetləri ilə səsələnən nağıllar // Folklorşünaslıq məsələlər, VI buraxılış, – s.67-73
8. Güney Azərbaycan folkloru (2013). I kitab (Təbriz, Yekənat və Həmədan ərazilərindən toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, – 456 səh.
9. Həsən qaranın nağılı <http://www.nagillar.az/article/a-199.html>
10. "İbrahim" <http://www.nagillar.az/article/a-74.html>
11. İsmayıl C. (2001). I Şah İsmayılın Osmanlı sultanları ilə məktublaşmaları // Tarix və onun problemləri, 2001, № 4, – s. 25-32 <http://static.bsu.az/w8/Tarix%20ve%20onun%20problem/2011%20%204/25-32.pdf>
12. İsmayılova K. (2017). "Şah İsmayıl" dastanının variantları, Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı, Bakı, 2017, – 24 s.
13. Khalilov R. (2012). Azerbaijan Masallarında Şah Abbas'ın Tebdil-i Kiyafetleri // Acta Turcica, Yıl IV, Sayı 2-1, Temmuz 2012 "Kültürümüzde Tebdil-i Kiyafet", Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, – s.118-139, https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/iv_1_07.pdf
14. Seyidov N.X. Azərbaycan nağılları haqqında. // Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. I kitab. Bakı: Azərb SSR EA nəşriyyatı, 1961, – s.52-118.
15. Səfərov Y. (2010). Şah Abbasla bağlı nağıllar haqqında // Yusif Səfərov. Əsərləri, I cild (məqalələr). Naxçıvan, Əcəmi. – s.57-70. [http://94.20.233.72/pdf_books/11\(10\)3.pdf](http://94.20.233.72/pdf_books/11(10)3.pdf)
16. "Şah Abbasın oğlu" <http://www.nagillar.az/article/a-57.html>
17. Zeynalı H. Azərbaycan nağılları haqqında http://www.nagillar.az/info/azerbaycan_nagillari_haqqinda.html
18. Стернин И. А. (2001). Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 252 с.
19. Эфендиев О.А. (1981)Азербайджанское государство Сефевидов в X XVI веке. – Баку, – с. 39-41.

UOT: 811.111

THE ROLE OF FUNCTIONAL GRAMMAR IN THE HISTORY OF ENGLISH GRAMMARS

Elvira Babayeva

PhD student

ANAS, Institute of Linguistics named after I.Nasimi, Azerbaijan

e.babayeva1992@gmail.com

Orcid id: 0000-0003-0571-7599

Abstract: While researching the grammars of the English language from the historical point of view, we see that among the contemporary scientific grammars of the XX century, functional grammar is very important in essence. In general, although many English grammars created during this period are functional, the formation of functional grammar as a separate linguistic tradition is associated with the name of Michael Halliday. Being very new in terms of its history, however very convenient and important, functional grammar has become the object of research of many linguistic studies.

Unlike traditional grammars, in functional grammar, grammar is considered a tool for the analysis and interpretation of the text that takes place during communication. In functional grammar, the text and the content it expresses are of great importance. Here we learn how an addressee who uses language naturally forms sentences based on his or her communication goals and linguistic knowledge.

M.Halliday suggested three main meta-functional components in his grammar. These are the theme, mood and transitivity. These meta-functional components are the essence of functional grammar.